

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.2.1

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2026.1/04>

Волошкевич Г. А.

<https://orcid.org/0000-0003-2729-251X>

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ГРОМАДЯНСТВО ТА ЗАКОННІ ПІДСТАВИ ЙОГО ОБМЕЖЕННЯ: НОВЕЛИ 2026 РОКУ

Стаття присвячена комплексному науково-правовому аналізу права людини на громадянство як фундаментальної конституційної та міжнародно-правової гарантії, а також дослідженню допустимих меж його обмеження в умовах сучасних безпекових викликів. У центрі уваги перебувають новели законодавства 2026 року, зокрема зміни до статті 19 Закону України «Про громадянство України», якими істотно розширено перелік підстав втрати громадянства у зв'язку зі співпрацею з державою-агресором. Досліджується правова природа інституту припинення громадянства, співвідношення категорій «позбавлення» та «втрата» громадянства, а також їх відповідність Конституції України та міжнародним стандартам у сфері прав людини.

У статті обґрунтовується, що право на громадянство не має абсолютного характеру та може бути обмежене за наявності легітимної мети, зокрема захисту національної безпеки, державного суверенітету і територіальної цілісності. На основі аналізу міжнародних актів, практики Європейського суду з прав людини та підходів Венеційської комісії доводиться, що припинення громадянства є допустимим за умови дотримання принципів законності, правової визначеності, індивідуалізації та пропорційності втручання. Окрему увагу приділено порівняльному аналізу законодавства інших держав, у яких загроза національній безпеці визнається підставою для позбавлення громадянства.

Водночас критично оцінюються окремі положення чинної редакції закону та підзаконних актів, зокрема щодо невизначеності понять «держава-агресор» і «держава-окупант», відсутності чіткої диференціації форм співпраці з окупаційною владою, а також процедурних аспектів ініціювання втрати громадянства. Зазначається, що надмірна дискреція органів виконавчої влади та недостатність процесуальних гарантій можуть створювати ризики свавільного втручання у правовий статус особи та порушення презумпції невинуватості. У підсумку робиться висновок про необхідність удосконалення нормативної конструкції інституту втрати громадянства з метою забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та захистом фундаментальних прав людини в умовах воєнної агресії.

Ключові слова: громадянство, втрата громадянства, національна безпека, принцип пропорційності, правова визначеність.

Постановка проблеми. У сучасних умовах інститут громадянства є фундаментальним елементом правового статусу особи, адже саме він визначає обсяг її прав та обов'язків у межах конкретної держави. Разом із тим питання позбавлення громадянства належить до найбільш дискусійних у правовій площині, викликаючи активні дебати серед науковців, правозахисників і полі-

тичних діячів. Особливої гостроти ця проблема набуває в період глобалізаційних процесів, міграційних викликів і посилення загроз державній безпеці. Чимало країн застосовують механізми припинення громадянства як інструмент протидії тероризму, екстремізму чи державній зраді, однак такі кроки нерідко ставлять під сумнів дотримання базових прав і свобод людини. Від-

сутність уніфікованих міжнародних підходів у цій сфері створює небезпеку зловживань, оскільки окремі держави можуть використовувати позбавлення громадянства як засіб політичного впливу на опозицію. Крім того, наслідком такого рішення може стати апатридізм, що суперечить міжнародно-правовим стандартам і спричиняє соціальну маргіналізацію особи. У демократичних державах важливо забезпечити розумний баланс між гарантуванням національної безпеки та повагою до прав людини. Саме тому питання позбавлення громадянства потребує комплексного дослідження й належного міжнародного врегулювання з метою недопущення правових порушень і зловживань владою.

Російська агресія актуалізувала питання політичної ідентичності в українському суспільстві та зумовило прагнення переосмислити підходи у питанні надання та припинення громадянства. 16 січня 2026 року набули чинності зміни до Закону України «Про громадянство України», якими були істотно розширені підстави втрати громадянства, зокрема й через різноманітні форми співпраці з агресором, що зумовлює необхідність проаналізувати його основні положення.

Постановка завдання. Мета статті полягає у комплексному науково-правовому аналізі права людини на громадянство як фундаментальної конституційної та міжнародно-правової гарантії, а також у дослідженні законних підстав його обмеження в контексті новел законодавства 2026 року. Особливу увагу в статті зосереджено на підставах втрати громадянства у зв'язку зі співпрацею з державою-агресором, зокрема на визначенні їх відповідності Конституції України та міжнародним стандартам у сфері прав людини, а також оцінці ризиків можливого зловживання цими механізмами.

Аналіз дослідження проблеми. Проблема формування інституту громадянства, а також правові умови обмеження цього права зі сторони держави піднімалися в працях, як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Зокрема, окремі аспекти проблеми позбавлення громадянства розробляли: В. Ліпкан, Я. Полянська, Н. Гриценко, І. Софінська, О. Садовська, Р. Баубюк, Р. Белламі, П. Вейла, Ю. Габермаса, К. Йопк, Дж. Керенса та інших

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі більшість вчених погоджуються, що громадянство слід розглядати як стійкий, двосторонній правовий зв'язок, між особою та державою, де обидва суб'єкти мають взаємні права та обов'язки, які становлять зміст громадянства будь-якої дер-

жави [1, с. 108]. Відповідно до усталених поглядів цей зв'язок носить постійний та нерозривний характер і держава повинна утриматися від його свавільного розірвання. Протягом тривалого часу, у науковій літературі та суспільній думці поширеною була теза, що демократична держава не може і не повинна в односторонньому порядку вчиняти дій спрямованих на позбавлення особи її громадянства. Так, у своїй роботі Сагніта Шахай стверджує, що позбавлення громадянства є формою дискримінації, дестабілізує соціальну згуртованість, та має низьку ефективність [2, с. 16]. Однак, початок XXI століття суттєво похитнув позицію противників означеного інституту. Терористичні атаки, заколоти, співпраця з країнами, що загрожували суверенітету держави часто вчинялися саме особами, які мали статус громадянина цих держав. Особливо актуальною для України, це стало після початку російсько-української війни. Зростання чисельності колаборантів обумовило у суспільстві жваву дискусію, щодо форм протидії цьому явищу, і в якості одного з інструментів дедалі частіше почала лунати теза про необхідність їх позбавлення громадянства. Ідея позбавлення громадянства була прямо чи опосередкована підтримана представниками багатьох проукраїнських політичних сил, зокрема у Верховній Раді України у 2014 році законопроекти про позбавлення громадянства були зареєстровані депутатами від «Батьківщини» та «Свободи» [3]. З початком повномасштабної агресії до Верховної Ради України було подано проект Закону України «Про внесення змін до статті 111 Кримінального кодексу України щодо позбавлення громадянства України за державну зраду» [4]. Врешті, в червні 2025 року Верховною Радою України було ухвалено закон, що вносив зміни до Закону України «Про громадянство України» (Далі – Закон), яким істотно розширив перелік підстав втрати громадянства України [5]. До оновленого переліку увійшли норми, що передбачали можливість позбавлення громадянства за різні форми співпраці з державою-агресором. Перед тим, як детально проаналізувати ці положення, зупинимося на декількох принципових моментах.

Перше, що слід відзначити – у науковій думці останнього періоду вже цілком сформованим є перегляд усталених позицій і сприйняття інституту позбавлення громадянства, як цілком правомірного, і такого що може мати місце у демократичній державі. Такі позиції зафіксовані не лише у роботах українських вчених, але і їх зарубіжних колег [6; 7; 8, 9]. Як правило, обґрунтування тези

про можливість запровадження інституту позбавлення громадянства ґрунтується на наступних аргументах. По-перше, сучасна юридична доктрина та міжнародне право не розглядає право на громадянство як абсолютне і допускає можливість його обмеження, за умови дотримання відповідних вимог [6, с. 145–149]. Це теоретичне положення знайшло своє відображення у багатьох універсальних та локальних міжнародних актах, зокрема «Конвенції про скорочення безгромадянства» 1961 р., «Європейській конвенції про захист прав та основних свобод» 1950 р., Європейській Конвенції про громадянство 1997 р. та інших. Аналіз статей міжнародного законодавства дозволяє зробити висновок, що ці підстави можна поділити на дві групи:

До першої групи відносяться порушення національного законодавства про громадянства, а саме: порушення процедури набуття громадянства, порушення закріплених принципів громадянства, втрата зв'язку з державою тощо.

До другої групи слід віднести протиправні дії, які спрямовані на завдання шкоди інтересам держави та суспільству: надання послуг іншій державі, а також вчинення різноманітних дій які зашкоджують життєвим інтересам і держави, і її громадянам.

Звернемо увагу, що в міжнародних актах чітко не визначено поняття «життєвого інтересу», проте аналіз сучасних подій дозволяє віднести до таких дій участь у терористичних організаціях, диверсійну діяльність, посягання на конституційний лад, суверенітет чи територіальну цілісність тощо. Зазначений висновок підтверджується і аналізом чинного законодавства, багатьох країн світу, зокрема і членів Європейського Союзу, норми яких передбачають позбавлення громадянства у випадку вчинення особою державної зради чи актів тероризму [7, с. 83]. Особливо цікавим у цьому плані для нас є досвід Ізраїльської держави, яка тривалий час змушена існувати в умовах надзвичайного зовнішнього та внутрішнього тиску, та наявності на її території значного числа громадян, що належать до числа радикальних угруповань, в планах яких є цілковите нищення цієї держави. Однією з трьох підстав втрати ізраїльського громадянства Закону про громадянство (1952 р.) визначає порушення обов'язку лояльності, а саме дію, що становить порушення вірності Державі Ізраїль, зокрема тероризм та державну зраду [10].

Упродов тривалого часу міжнародно-правові доУпродовж тривалого часу в міжнародно-право-

вій доктрині та практиці точилися дискусії щодо меж дискреції держав у питаннях припинення громадянства та допустимості позбавлення особи громадянського статусу з огляду на міжнародні стандарти захисту прав людини. Водночас у низці ключових рішень наднаціональних судових інституцій було сформульовано узгоджену правову позицію щодо умов допустимості таких заходів. Зокрема, у рішеннях Суду Європейського Союзу у справах *Rottmann v. Bavaria* (C-135/08) та *Tjebbes and Others* (C-221/17), а також у рішенні Європейського суду з прав людини у справі *Ramadan v. Malta* (2016), підкреслено, що хоча визначення підстав набуття та припинення громадянства належить до компетенції держав, реалізація цього повноваження не є абсолютною. Позбавлення громадянства визнається сумісним із міжнародними стандартами лише за умови здійснення національними органами індивідуальної оцінки обґрунтованості підстав такого рішення, а також перевірки його відповідності принципу пропорційності, з урахуванням наслідків для правового статусу особи та можливого ризику безгромадянства.

Отже, узагальнюючи результати теоретичного аналізу, законодавчих підходів та сучасної судової практики, слід констатувати, що інститут позбавлення громадянства не є апіорі несумісним із міжнародними стандартами. Сучасна правова доктрина і практика допускають можливість припинення громадянства, у тому числі у зв'язку з вчиненням особою протиправних діянь проти держави, за умови суворого дотримання фундаментальних принципів прав людини. Йдеться насамперед про заборону свавільності, необхідність індивідуальної оцінки кожного випадку, дотримання принципу пропорційності, забезпечення процесуальних гарантій та недопущення безгромадянства.

Прийняття Закону України № 4502-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України», який набрав чинності 16 січня 2026 року, започаткувало новий етап у правовому регулюванні інституту громадянства в Україні. Метою його прийняття, як було зазначено у пояснювальній записці, є «актуалізація правового регулювання питань громадянства України з огляду на необхідність забезпечення національної безпеки та національних інтересів України» [5]. Зазначений нормативний акт суттєво трансформував підхід до визначення меж реалізації права на громадянство, зокрема шляхом істотного розширення переліку юридичних фактів та

діянь, що можуть виступати підставами для втрати громадянства України. Передусім слід відзначити, що переважна більшість нововизначених підстав для втрати громадянства прямо або опосередковано корелює з фактом збройної агресії Російської Федерації проти України. Такий законодавчий підхід є концептуально обґрунтованим і відповідає задекларованій меті прийняття закону – «актуалізації правового регулювання інституту громадянства з урахуванням потреб забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів України». Зокрема, передбачено, що втрата громадянства відбудеться у разі:

1. Добровільного набуття громадянства держави-агресора або держави-окупанта, або громадянства (підданства) держави, громадяни (піддані) якої не можуть набути громадянство України у спрощеному порядку після досягнення повноліття (п. 1 частини першої ст. 19 Закону);

2. Проходження військової служби за контрактом у державі-агресорі чи державі-окупанта (п. 3 частини першої ст. 19 Закону);

3. Набрання законної сили обвинувальним вироком суду за злочини проти основ національної безпеки України, миру, безпеки людства, терористичні злочини або участь у злочинних організаціях (п. 4 частини першої ст. 19 Закону);

4. Участі у збройній агресії проти України або в окупаційній адміністрації РФ на тимчасово окупованих територіях (п. 5 частини першої ст. 19 Закону).

Окремі з зазначених підстав не є повністю новими в українському законодавстві. Зокрема, такі юридичні факти, як «добровільне набуття громадянства іншої держави» та «про добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка відповідно до законодавства цієї держави не є військовим обов'язком чи альтернативною (невійськовою) службою», вже раніше визнавалися підставами для втрати громадянства України в попередніх редакціях закону. Нова редакція лише звузила сферу дії цих норм, поширюючи її виключно на держав, які мають статус агресора або окупанта.

Натомість, положення про втрату громадянства, як наслідок вчинення окремої категорії злочинів, в перш чергу злочинів проти основ національної безпеки, а також безпосередньої участі громадян у збройній агресії проти України або в окупаційній адміністрації російської федерації на тимчасово окупованих територіях є принципово новими для українського законодавства, і потребують серйозних ґрунтовних досліджень.

Розширення законодавчо визначеного переліку підстав для втрати громадянства України слід розглядати як форму нормативного обмеження права людини на громадянство. Незважаючи на формальне розмежування категорій «позбавлення» і «втрата» громадянства, матеріально-правовий наслідок у обох випадках полягає у припиненні стійкого правового зв'язку особи з державою з ініціативи публічної влади. Запровадження нових юридичних фактів, що зумовлюють можливість такого припинення, об'єктивно звужує обсяг гарантій стабільності громадянського статусу та посилює дискреційні повноваження держави у цій сфері. Як ми зазначали у попередній частині нашої статті, такі обмеження самі по собі не є однозначно недопустими, оскільки і теорія прав людини і міжнародне право, допускає подібні дії держави за умов належного обґрунтування. Водночас, очевидним є необхідність перевірки цих змін у контексті дотримання балансу між захистом прав і свобод людини і необхідністю захищати інтереси загальної безпеки та громадського порядку, за допомогою т.зв. «трискладового тесту».

«Трискладовий тест» – це юридична конструкція, стандарт який використовується для визначення легітимності обмежень прав людини. Тест означає, що будь-яке обмеження права слід перевірити щодо відповідності цим трьома умовам: обмеження здійснено «згідно із законом»; воно відповідає законній (легітимній) меті; воно є «необхідним в демократичному суспільстві» (пропорційним).

Які зауваження можна висловити щодо прийнятих законодавчих норм? Щонайперше відзначимо, що запроваджені законодавчі обмеження права на громадянство загалом узгоджуються з критерієм легітимної мети у розумінні конституційної та міжнародно-правової доктрини. У теорії прав людини підставою допустимості обмеження суб'єктивного права визнається його суспільна необхідність, що зумовлена наявністю нагальної потреби у встановленні меж реалізації відповідного права з урахуванням прав та інтересів інших осіб і публічних інтересів держави. У цьому контексті визначальними обставинами виступають забезпечення національної безпеки, захист державного суверенітету та територіальної цілісності, які визнаються конституційно значущими цінностями та можуть обґрунтовувати встановлення спеціальних правових механізмів реагування у сфері громадянства. Очевидним є факт, що співпраця з державою-агресором, служба у

його збройних силах, а також інші дії, об'єктивно ставлять під загрозу національну безпеку і сприяють порушенню державного суверенітету. До обґрунтування легітимності мети запроваджених обмежень, можна віднести і відповідні положення міжнародних актів, зокрема підп. д п. 1. ст. 7 «Європейської конвенції про громадянство», яка надає державі право здійснювати процедуру позбавлення громадянства за поведінку, яка «серйозно зашкоджує життєво важливим інтересам держави-учасниці» тероризму [11]. Венеціанська комісія, яка розглядала поправки, внесені до Конституції Франції, також сформулювала надала висновок, що позбавлення громадянства осіб, причетних до терористичної діяльності, не суперечить міжнародним стандартам [12].

Щодо критерію законності та пропорційності, то мусимо висловити ряд сумнівів з приводу запроваджених обмежень. Так, критерій законності (Legality) передбачає, що обмеження права повинно базуватися на чіткому, передбачуваному і доступному законі. Існуючі вимоги щодо змісту закону, передбачають коректність та однозначність формулювань його положень, відповідність принципам верховенства права, відсутність будь-яких форм дискримінації або вибірковості. Натомість, у запроваджених нормах активно використовуються два поняття, які на сьогодні не мають чіткого юридичного визначення, а саме – «держава-агресор» та «держава-окупант». Термін «держава-агресор» вживається в окремих законодавчих актах (ЗУ «Про кінематографію», ЗУ «Про медіа», Постанова НБУ «Про затвердження Положення про ліцензування банків») або їх проєктах, однак часто у різних змістах та стосується виключно того нормативного акта, в якому він передбачений та не може поширюватися на інші нормативно-правові акти. Аналогічною є ситуація з терміном «держава-окупант», який зазначений у Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», без конкретизації змісту.

У Законі України «Про громадянство України» відсутнє нормативне визначення понять «держава-агресор» та «держава-окупант»; водночас у статті 19 Закону закріплено, що відповідний статус має бути встановлений Верховною Радою України. Зазначена конструкція норми не конкретизує ані форму правового акта, яким такий статус має бути наданий, ані процедурні засади його встановлення. Аналогічно, указ Президента України, що регламентує порядок провадження з питань громадянства, не містить уточнень щодо

нормативної основи визначення такого статусу [13]. Така ситуація свідчить про наявність прогалини у правовому регулюванні, зумовленої відсутністю спеціального базового закону, який би комплексно визначав порядок надання державі статусу «держави-агресора» та/або «держави-окупанта», форму відповідного правового акта та юридичні наслідки його прийняття. На практиці, це може призвести до використання національними судами або органами влади різних правових актів та формулювань щодо визначення держави агресора, що у свою чергу негативно позначиться на оцінці законності дій держави.

Використання Постанови Верховної Ради України № 129-VIII, якою Російську Федерацію визнано державою-агресором [14], як нормативної підстави для застосування відповідних правових наслідків, також на наш погляд, викликає низку доктринальних застережень. Зокрема, дискусійним є питання щодо належної нормативної основи прийняття такого рішення, а також правової природи та юридичної сили акта, яким воно було оформлено. Постанова парламенту за своєю формою традиційно розглядається як акт політико-правового характеру, що може не містити ознак нормативності у класичному розумінні, що, своєю чергою, породжує питання щодо її використання як безпосередньої юридичної підстави для застосування обмежувальних механізмів у сфері громадянства.

Існують зауваження і щодо дотримання таких критеріїв, як необхідність та відповідність (пропорційність) (Necessity and Proportionality). Принципи необхідності та пропорційності є ключовими складовими обмеження прав людини. Вони вказують на те, що будь-яке обмеження права має бути не лише необхідним для досягнення певної законної мети, але й пропорційним до цієї мети. В чинному законодавстві, прагнучі досягнути законної мети – «забезпечення національної безпеки», законодавець передбачив можливість втрати громадянства для осіб, які здійснюють співпрацю з представниками окупаційного режиму – беруть участь у збройній агресії проти України або в окупаційній адміністрації РФ (пункт 5 ст. 19 ЗУ «Про громадянство України»). Проблема нормативного визначення «коллабораціонізму» та покарання підтримку держави агресора активно обговорюється починаючи з 2022 року у зв'язку з відповідними змінами у кримінальному законодавстві [15]. Аналізуючи визначення закріплені у статтях Кримінального кодексу України, а також судову практику їх засто-

сування, дослідники приходять до висновків, що національне законодавство не розмежує форми воєнного та гуманітарного колабораціонізму. Такий підхід не повною мірою узгоджується з нормами міжнародного гуманітарного права, яке допускає можливість співпраці цивільного населення з окупаційною владою у випадках, коли така діяльність обумовлена необхідністю забезпечення базових потреб і виживання населення та не спрямована на підтримку агресії чи легітимацію окупаційного режиму. Аналогічну проблему нормативної невизначеності можна простежити і в пункті 5 статті 19 Закону України «Про громадянство України», який передбачає можливість втрати громадянства за участь у збройній агресії або співпраці з окупаційною адміністрацією без конкретизації характеру, змісту та ступеня такої участі. Відсутність диференціації між військовою співпрацею, зайняттям керівних посад у структурах окупаційної влади та діяльністю, зумовленою гуманітарною необхідністю, створює ризик непропорційного застосування норми та ставить під сумнів її відповідність принципам правової визначеності та індивідуалізації юридичної відповідальності.

Ще одним небезпечним, з точки зору відповідності «трискладовому тесту» є процедура застосування норм закріплена в Указі Президента України від 27 березня 2001 року № 215/2001. Відповідно до п. 113 Указу підставою для початку процедури припинення громадянства територіальними органами Державної міграційної служби з підстав визначених пунктами 3 та 5 ст. 19 ЗУ «Про громадянство України» є *повідомлення правоохоронного, розвідувального, контррозвідувального органу України про встановлення фактів: проходження особою військової служби за контрактом, участі громадянина України у збройній агресії*. Таке формулювання викликає обґрунтовані сумніви щодо його відповідності вимогам «трискладового тесту». Насамперед ідеться про критерій «якості закону», який передбачає достатню чіткість і передбачуваність правового регулювання та наявність гарантій проти свавілля (*Malone v. the United Kingdom, 1984; Ramadan v. Malta, 2016*). Венеційська комісія, Рада Європи, Верховний Суд та Європейський суд з прав людини неодноразово наголошували, що рішення у сфері обмеження прав і свобод повинні ґрунтуватися на чітких правових підставах і не можуть бути результатом необмеженої дискреції. Так, у справ *«Al-Nashif and Others v. Bulgaria»*, ЄСПЛ визначив, що «гарантією прав особи у ситуаціях, коли наголошується

на необхідності захисту національної безпеки, має слугувати інформування відповідних судових органів про мотиви рішень, ухвалених щодо особи органами виконавчої влади. Крім того, суд повинен мати повноваження визнати ухвалене органом виконавчої влади рішення незаконним з огляду на його невідповідність правовим вимогам чи необґрунтованість» [16]. Натомість, українська модель фактично допускає започаткування процедури втрати громадянства на розсуд адміністративного органу без попереднього та подальшого судового контролю, що створює умови для свавільних рішень та зловживання повноваженнями. Можливість звернення особи за захистом у судові органи також викликає сумнів, оскільки нормативні документи не містять обов'язковості повідомлення особи про початку процедури втрати громадянства.

Також, визнання факту «участі в агресії» або «співпраці з окупаційною адміністрацією» без попереднього судового встановлення відповідних фактів, створює ризик порушення презумпції невинуватості, гарантованої як Конституцією України, так і чисельними міжнародними актами. У сукупності це свідчить про те, що чинний механізм, який допускає ініціювання процедури виключно на підставі повідомлення спеціального органу без судового контролю на початковій стадії, створює ризик непропорційного втручання у право на громадянство та не забезпечує належного балансу між інтересами національної безпеки і фундаментальними правами особи. На наш погляд, слід переглянути механізм реалізації пунктів 3 та 5 ст. 19 Закону і привести його у відповідність у відповідність до конституційних принципів верховенства права, правової визначеності та гарантій судового захисту та передбачити обов'язковий судовий порядок встановлення юридичних фактів, які є підставою для втрати громадянства, зокрема шляхом ухвалення обвинувального вироку суду, що набрало законної сили.

Дискусійним залишається питання доцільності виокремлення пункту 5 статті 19 Закону за наявності пункту 4 цієї ж статті, який уже передбачає втрату громадянства у разі визнання особи винною у колабораційній діяльності на підставі обвинувального вироку суду, що набрав законної сили. За таких умов постає проблема нормативного дублювання та потенційного змішування підстав втрати громадянства, що може негативно впливати на принцип правової визначеності.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід констатувати, що можли-

вість припинення громадянства за вчинення дій, які становлять серйозну загрозу національній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності держави, є загалом правомірною як з позицій сучасної теорії права, так і міжнародного права. Право на громадянство не має абсолютного характеру, а міжнародні акти, допускають можливість його припинення у випадках поведінки, що завдає серйозної шкоди життєво важливим інтересам держави. Практика багатьох демократичних держав також свідчить про використання механізму позбавлення громадянства у випадках тероризму, державної зради або служби в інтересах ворожої держави. У цьому контексті прийняття Закону України № 4502-ІХ, який розширив перелік підстав втрати громадянства, у разі встановлення фактів співпраці особи з державою-агресором, є логічною та обґрунтованою реакцією законодавця на безпрецедентні виклики, пов'язані зі збройною агресією проти України, і загалом відповідає легітимній меті захисту національної безпеки.

Водночас, аналіз чинної редакції статті 19 Закону України «Про громадянство України» та підзаконних механізмів її реалізації дозволяє виявити низку положень, які викликають сумніви з точки зору відповідності критеріям «три-складового тесту», сформульованого у практиці ЄСПЛ. Зокрема, проблемними залишаються питання правової визначеності окремих категорій («держава-агресор», «участь у агресії», «співпраця з окупаційною адміністрацією»), меж дискреції виконавчих органів, достатності процесуальних гарантій та дотримання принципу пропорційності втручання у правовий статус особи. Таким чином, хоча сама ідея розширення підстав втрати громадянства не суперечить міжнародним стандартам, окремі аспекти нормативної конструкції та процедури її застосування потребують подальшого вдосконалення з метою забезпечення належного балансу між вимогами національної безпеки та гарантіями фундаментальних прав людини.

Список літератури:

1. Великоречанін П. Політико-правова сутність громадянства. *Часопис київського університету права*. 2011. № 3. С. 107–111.
2. Jaghai, Sangita. Citizenship deprivation, (non) discrimination and statelessness. *Institute on Statelessness & Inclusion*. No. 2017/07 URL: https://files.institutesi.org/WP2017_07.pdf (дата звернення: 23.02.2026).
3. Полянська Я. Чи варто позбавляти українського громадянства за сепаратизм та шпигунство. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26614811.html> (дата звернення: 23.02.2026).
4. Проект Закону України «Про внесення змін до статті 111 Кримінального кодексу України щодо позбавлення громадянства України за державну зраду» (реєстр. № 7452 від 09.06.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39776> (дата звернення 18.02.2026 р.).
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України : Закон України від 18 червня 2025 р. № 4502-ІХ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4502-20%20%5d> (дата звернення 18.02.2026 р.).
6. Волошкевич Г. А. Право людини на громадянство та правомірність його обмеження: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія ПРАВО. Випуск 87: частина 1. С. 145–150.
7. Софінська Ірина Позбавлення громадянства: дилема чи проблема-феномен? *Право України*. 2023. № 3. С. 72–86
8. Tymoshenko V., Telelym V., Tymoshenko A., Dromov S., Dromov O. Citizenship of Ukraine as a Factor That Significantly Affects the State of Ensuring the National Security. *Humanities and Social Sciences*. 2025. Vol. 13, №. 5. P. 429–444
9. Lambert, Hélène. Refugee Status, Arbitrary Deprivation of Nationality, and Statelessness within the Context of Article 1A(2) of the 1951 Convention. *UNHCR Research Paper No. 33*. URL: <https://www.unhcr.org/media/no-33-refugee-status-arbitrary-deprivation-nationality-and-statelessness-within-context> (дата звернення: 23.02.2026).
10. Harpaz Y., Herzog B. Report on Citizenship Law: Israel. *RSCAS/GLOBALCIT-CR 2018/02*. Florence: URL: <https://cadmus.eui.eu/entities/publication/e0919e37-5f06-5734-8b53-fd5599e0d57b> (дата звернення: 23.02.2026).
11. Європейська конвенція про громадянство : Конвенція; Рада Європи від 06.11.1997 № ETS № 166. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004#Text (дата звернення: 23.02.2026).
12. Venice Commission: improve the framework of the constitutional reform in France in order to comply fully with European standards URL: <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/event-2192> (дата звернення: 23.02.2026).

13. Указ Президента України від 11 лютого 2026 року № 110/2026 «Про внесення змін до Указу Президента України від 27 березня 2001 року № 215/2001 «Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України»» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1102026-58297> (дата звернення: 23.02.2026).

14. Постанови Верховної Ради України від 27 січня 2015 року № 129-VIII «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ...». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#Text> (дата звернення: 23.02.2026).

15. Берднік І.В. Головка М.Б. Основні орієнтири відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 156-162; Хавронюк М. І. Підстави кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність підлягають удосконаленню. *Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри» (Яценківські читання) (2 лютого 2023 року)*. Київ, 2023. С. 8–12

16 European Court of Human Rights. (2002). *Al-Nashif and Others v. Bulgaria* (Application no. 50963/99), Judgment of 20 June 2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60522> (дата звернення: 23.02.2026).

Voloshkevych H. A. THE HUMAN RIGHT TO CITIZENSHIP AND THE LEGAL GROUNDS FOR ITS LIMITATION: THE 2026 LEGISLATIVE AMENDMENTS

The article provides a comprehensive legal analysis of the right to citizenship as a fundamental constitutional and international legal guarantee, as well as the permissible limits of its restriction in the context of contemporary security challenges. Particular attention is paid to the legislative amendments of 2026, especially the changes to Article 19 of the Law of Ukraine “On Citizenship of Ukraine,” which significantly expanded the grounds for the loss of citizenship in connection with cooperation with an aggressor state. The study examines the legal nature of the institution of deprivation and loss of citizenship, the distinction between these categories, and their compliance with the Constitution of Ukraine and international human rights standards.

The article substantiates that the right to citizenship is not absolute and may be restricted where a legitimate aim exists, particularly the protection of national security, state sovereignty, and territorial integrity. Based on an analysis of international legal instruments, the case-law of the European Court of Human Rights, and the approaches of the Venice Commission, it is argued that deprivation or loss of citizenship may be compatible with international standards provided that the principles of legality, legal certainty, individual assessment, and proportionality are respected. Comparative references are made to the legislation of other states where threats to national security constitute grounds for deprivation of citizenship.

At the same time, certain provisions of the current legislation and subordinate regulations are critically assessed, particularly regarding the lack of clear definitions of “aggressor state” and “occupying state,” the absence of differentiation between various forms of cooperation with occupying authorities, and procedural issues related to the initiation of loss of citizenship. It is emphasized that excessive discretion of executive authorities and insufficient procedural safeguards may create risks of arbitrary interference with an individual’s legal status and potential violations of the presumption of innocence. The article concludes that further refinement of the normative framework governing loss of citizenship is necessary to ensure a proper balance between national security interests and the protection of fundamental human rights in the context of armed aggression.

Keywords: citizenship, loss of citizenship, national security, proportionality principle, legal certainty.

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 04.05.2026